

İSLAM HUKUKU AÇISINDAN EVLAT EDİNME VE HZ. PEYGAMBER'İN ZEYNEP'LE EVLİLİĞİ

Prof. Dr. H. İbrahim ACAR*

Adoption in the Context of Islamic Law The Marriage of the Prophet Mohammed with Zeinab

Adoption is the establishment of parental ties between a child and a person who is eligible to adopt a child in conformity with the laws. This tradition goes as far back as pre-Islamic Arabian paganism. In that period, adopted children were considered to be the genuine part of the family in regards to marriage, ancestry, inheritance, etc. This tradition was strictly prohibited by Islam. Instead Islam strongly emphasized the necessity of giving a helping hand to those orphaned, homeless and destitute children.

Anahtar Kelimeler: Evlat Edinme, Hz. Peygamber'in Zeynep'le Evliliği, Yetim ve Kimse-siz Çocuklar, Terkedilmiş Çocuklar

Key words: Adoption, the marriage of prophet Mohammed with Zeinab, orphaned, abandoned and homeless children.

Giriş

Çocuk, insanoğlunu hayata bağlayan, ona yaşama sevinci veren ve vazgeçilemeyen temel unsurlardan biridir. Ancak çocuk sahibi olabilmeyi engelleyen bir takım hususlarla karşılaşan ailelerin varlığı da her zaman varlığını muhafaza etmektedir. Çocuk özlemi çeken ailelerden bir kısmı evlat edinerek bu üzüntülerini dindirmeye çalışmaktadırlar; çünkü evlat edinme, kendilerini bu konuda çaresiz gören ailelerin özlemini gidermelerinde önemli rol oynamaktadır.

Ayrıca geçmişten günümüze aile yuvasından yoksun olan çocukların korunmasına katkı sağlayacağı düşüncesinden hareketle himayeye muhtaç çocuklara aile ortamını sağlamak, yaşlandığında kendisine sadakatle bakacak bir kimsenin bulunmasını istemek, ölümünden sonra malvarlığının paylaşılmasında kendi irade ve arzusunu hakim kılmak gibi düşüncelerle evlat edinme uygulaması süregelmiştir.¹

Evlât edinme; nesebi başkasına ait olan çocuğu, kendi çocuğu olarak kabul etme anlamına gelir. Bu şekilde, aralarında usul-fürû ilişkisi olmayan kişiler arasında sun'î bir nesep tesis edilmiş olur.

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

¹ Aktan, Hamza, "Evlât Edinme", *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997, I, 509.

Evlat edinme, cahiliye döneminde yaygın bir uygulama idi. Bunun sonucu olarak evlat edinilen; nesep, evlenme, miras ve mahremiyet gibi konularda öz çocuk gibi kabul edilirdi. Bu dönemde bir çocuğu evlat edinmek isteyen kişi, halkın önünde onu evlat edindiğini söylediğinde, çocuk artık evlat edinen kişinin öz oğlu sayılır; evlat edinenin adıyla çağrılır ve birbirlerine varis olurlardı. Evlat edinen, kendi öz evladında olduğu gibi evlat edindiği kimsenin dul kalan eşiyle de hiç bir şekilde evlenemezdi. Evlat edinilen de, evlat edinenin kızını, kız kardeşini, halasını ve teyzesini kendisine eş olarak alamazdı. Kısaca baba oğul arasındaki bütün hukuki işlemler, evlat edinen ile evlatlığı arasında da aynen geçerli kabul ediliyordu.

1-Hz.Peygamber'in Zeyd b. Harise'yi Evlat Edinmesi ve Zeynep'le Evliliği

İslâm'dan önce Araplar arasında erkek çocukları evlat edinme anlayışı olduğundan Hz. Peygamber de vahiyden önce kölesi Zeyd'i evlat edindi. Bu, şöyle oldu: Zeyd b. Hârise, annesiyle birlikte akrabalarını ziyarete giderken yolda esir edildi, Hakim b. Hizâm da halası Hatice için Zeyd'i satın aldı. Hz. Hatice, Allah Resulü ile evlendiğinde Zeyd, Hatice'nin yanında idi. Hz. Peygamber, zarafeti ve ahlâki özellikleri hoşuna giden Zeyd'i kendisine hibe etmesini isteyince Hz. Hatice bu isteği kabul ederek Zeyd'i O'na hediye etti. Daha sonra Zeyd'in Hz. Peygamber'in yanında olduğunu öğrenen babası ve amcası onu kurtarmak için Mekke'ye gelerek fidye karşılığında serbest bırakılmasını istediler. Bunun üzerine Resulullah Zeyd'i çağırarak, kendi yanında kalmasıyla, fidyemiz babasıyla gitmesi arasında onu muhayyer bıraktı. O da: " Sen, benim hem babam hem de amcam yerindesin. Ben sana karşı asla hiç kimseyi tercih edemem" diyerek ailesini değil, Hz. Peygamber'i tercih etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber hemen Zeyd'i azat etti ve Kureyşten bir topluluğun huzurunda " *Ey Kureyşliler şahit olun Zeyd hürdür, o benim oğlumdur. O bana varis olur ben de ona varis olurum*" diyerek onu evlat edindi. Zeyd'in babası ve amcası bu durumdan memnun olarak evlerine döndüler. O günden sonra Zeyd, "Muhammed'in oğlu Zeyd" şeklinde çağrılmaya başlandı. Abdullah b. Ömer'de Ahzâb suresi 4. ve 5.ayetler ininceye kadar kendisini böyle çağırıldıklarını söylemektedir.² Bu anlayışa göre öz evlat ile baba arasındaki hükümler neyi gerektiriyorsa evlat edinilen ile baba arasındaki hukuk da aynı hükümleri gerektirmeliydi. Bu cümleden olacak ki evlatlığın hanımı, öz oğlun hanımı gibi kabul ediliyordu.

İslam'ın ilk yıllarında eski geleneğin devamı olarak bir süre muhafaza edilen evlat edinme Medine döneminde nazil olan "...Allah, evlatlıklarınızı öz oğullarınız gibi saymanızı meşru kılmamıştır. Bunlar sizin dillerinize doladığınız boş sözlerdir. Allah gerçeği söylemektedir; doğru yola O erİştirir. Evlatlıkları babalarına nispet edin; bu, Allah katında en doğru olanıdır. Eğer baba-

² Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensâri, *el-Cami' li-ahkâmi'l-Kur'an*, Kahire 1987, XIV, 118-119; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ân* 'l-'azîm, Beyrut 1969, III, 465-466.

*ların kim olduğunu bilmiyorsanız bu takdirde onları din kardeşi ve dostlarınız olarak kabul edin. İçinizden kastederek yaptıklarınız bir yana, yanılmalarınızda size bir sorumluluk yoktur; Allah bağışlar ve merhamet eder "*³ mealindeki ayetle yasaklanınca, bundan doğan miras ve evlenme yasağı gibi hukuki sonuçlar da ortadan kalkmıştır. Kısaca bu ayet, evlat edinme yoluyla edinilen çocuğun, nesep yoluyla edinilen çocuk gibi kabul edilmesi şeklindeki adetleri iptal etmiştir.

Allah Teâlâ, evlat edinme sebebiyle evlat oldukları iddia edilenleri gerçek evlatlar olarak kabul etmediğinden Zeyd, bu ayetin nüzulünden sonra Zeyd b. Harise şeklinde öz babasına nispet edilerek çağrılmaya başlanmıştır. Zira bir kişinin iki babası olması mümkün değildir. Hz. Peygamber'de bir hadisinde " *Kim babası olmadığını bildiği halde babasından başka birinin oğlu olduğunu iddia ederse cennet ona haramdır*"⁴ buyurmuştur.

Katade, İbn Abbas ve Mücahid'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber daha önce evlat edindiği Zeyd b. Harise'yi halasının kızı olan Zeynep bint Cahş ile evlendirmek isteyince Zeynep, peygamberimizin bu teklifi kendisi için yaptığını zannetti. Fakat daha sonra Zeyd için istediğini öğrenince bundan hoşlanmadı ve kendisinin nesep yönünden soylu olduğunu, Zeyd'in kendisine denk ve layık olmadığını söyleyerek bu evliliği kabul etmedi. Zeynep'in kardeşi Abdullah b. Cahş da kendilerinin Kureyş kabilesinden, Zeyd'in ise azat edilmiş bir köle olduğunu ileri sürerek bu evlilik teklifini onaylamadı. Bunun üzerine "Allah ve Peygamberi bir iş hakkında hüküm verdiği zaman, inanan erkek ve kadın için ona aykırı olacak şekilde diledikleri gibi davranmaya hakları yoktur. Allah'a ve Peygambere baş kaldıran şüphesiz apaçık bir şekilde sapmış olur"⁵ mealindeki ayet nazil oldu. Bu ayete göre onların kendi tercihlerini Allah ve Resulünün seçimine tabi kılmaları gerekiyordu. Toplumda sınıflaşmaları ve ayrımcılığı kaldırmak isteyen ve kendileriyle ilgili olarak nazil olan Kur'an'ın bu emri ile Hz. Peygamber'in ısrarı üzerine Kureyş'in seçkinlerinden olan Zeynep: "O halde Resulullah'ın arzusunun yerine getiriyorum. Oysa ben kendimi ona nikâhlamak istemiştım" diyerek Zeyd ile evlenmeyi kabul etti.⁶ Bu kabul üzerine Hz. Peygamber onları evlendirdi. Zeynep'in Zeyd'le evlenmesi insanlar arasında eşitliğin ilan edilmesi ve nesep farklarının ortadan kaldırılması bakımından önem taşımaktadır. Zira insanlar arasında üstünlük ancak takva ve amel-i salih ile mümkündür.

Zeynep, gerçekten bu evliliği istememiş ancak Allah ve Resulünün emrine itaat etmek için muvâfakatini bildirmiş olduğundan mutlu olamamıştı. Bir yıl veya daha fazla süren bu evlilik hayatı hakikaten ikisine de mutluluk getirmemişti. Çünkü Zeynep, dindar ve Allah'tan korkan bir kadın olmasına

³ el-Ahzâb, 33/4-5.

⁴ Kurtubî, a.g.e., XIV, 121; Buhârî, "Menâkıb", 6.

⁵ el-Ahzâb, 33/36.

⁶ Kurtubî, a.g.e., XIV, 186-187.

rağmen güzelliği ve asaleti ile iftihar ediyor, eşinin sözlerini dinlemiyor, kocasına iğneleyici ağır sözler söyleyip tepeden bakıyor, onu incitiyordu. Zeynep, akrabasının evine köle olarak giren bir azatlığın nikâhı altında bulunmayı bir türlü hazmedemiyordu. Bu sebeple de her fırsatta kocasının kalbini kırıyordu.

Zeynep'in Zeyd'le iyi geçim sağlayamaması ve onu hakir görmesi büyük ölçüde Zeyd'in köle olmasından kaynaklanmaktadır. Zeyd'in doğuştan köle olmaması neticeye tesir etmemiştir. Zeynep, doğuştan köle olmakla sonradan köle olmak arasında bir fark bulunmadığından hareketle eşinin kendisine denk olmadığını düşünmektedir. Bu durum, Zeyd'in sonradan da olsa eski bir köle olduğu gerçeğini ortadan kaldırmadığı gibi Zeynep'in eşine göre kendisinin daha soylu olduğu şeklindeki düşüncesinden vazgeçmesi için de yeterli bir sebep olmamıştır. Bir an için Zeyd'in esir edilmediğini ve geçmişte köle olmadığını düşünsek bile bu durum Zeynep'in kendisini üstün görmesine engel değildir. Ayrıca Zeynep'in Zeyd'den önce Hz. Peygamberin eşi olmak istemesi de muhtemelen Zeyd'e karşı olan davranışlarını olumsuz yönde etkilemiştir.

Zeyd, çekilmez bir durum alan evliliğine bir süre sabretmiş ise de bilahare Hz. Peygamber'e gelerek eşi Zeynep'ten şikâyetçi olduğunu ve onu boşamak istediğini bildirdi. Resulullah, bu durumdan çok müteessir oldu. Çünkü evlenmelerini bizzat kendisi istemişti. Bu sebeple *"Allah'tan kork, onun büyükenmesi, yükseklik ve şereflik hissetmesi sebebiyle karını boşama"* sözüyle Zeyd'e sabır tavsiyesinde bulundu. Ancak evliliğin yürümeyeceğini gören Zeyd, kararında ısrar edip Zeynep'i boşadı. Böylece Zeynep serbest kalmış oldu. Bunun üzerine *"Ey Muhammed! Allah'ın nimet verdiği ve senin de nimetlendirdiğin kimseye : 'Eşini bırakma, Allah'tan sakın' diyor, Allah'ın açığa vuracağı şeyi içinde saklıyordun. İnsanlardan çekiniyordun, oysa Allah'tan çekinmen daha uygundu. Sonunda Zeyd eşiyile ilgisini kestiğinde onu seninle evlendirdik ki evlatlıkları eşleriyle ilgilerini kestiklerinde onlarla evlenmek konusunda mü'minlere bir sorumluluk olmadığı bilinsin. Allah'ın buyruğu yerine gelecektir"* mealindeki ayet nazil oldu.⁸

Ayet mealinde yer alan *"...Eşini bırakma, Allah'tan sakın" diyor, Allah'ın açığa vuracağı şeyi içinde saklıyordun. İnsanlardan çekiniyordun, oysa Allah'tan çekinmen daha uygundu...* şeklindeki ifadeler konumuz açısından önem arz etmektedir. Hz. Peygamber Zeyd'e samimi olarak *"eşini bırakma, Allah'tan sakın"* sözünü söylemiştir. Kendisi şakacı bir peygamber olmasına rağmen hiçbir zaman kişileri ve toplumu ilgilendiren konularda ciddiyetini kaybetmemiştir. Ayrıca sahâbiler de Peygamberin sözlerinde samimi olup olmadığı hususunda tereddüt etmemişler ve böyle bir ihtimali aralarında tartışmamışlardır.

⁷ el-Ahzâb, 33/37.

⁸ Kurtubî, a.g.e., XIV, 189.

Hız. Peygamber'in Ahzâb Suresi 37. ayette yer alan "*eşini bırakma, Allah'tan sakın*" şeklindeki sözü ile "*Allah ve Peygamberi bir iş hakkında hüküm verdiği zaman, inanan erkek ve kadın için ona aykırı olacak şekilde diledikleri gibi davranmaya hakları yoktur....*" mealindeki Ahzâb suresi 36. ayeti arasında hiç bir çelişki söz konusu değildir. Bu ayeti dikkate alarak, Zeyd'in kendi başına hareket etmesi mümkün olmadığından, peygamberin ikazına rağmen boşanma talebinde ısrarcı olamayacağı şeklindeki bir muhtemel soruyu şu şekilde cevaplandırmak mümkündür; Ahzâb Suresi 36. ayet, Zeyd'in evliliğinden sonraki bir durumla ilgili olarak değil, Hız. Peygamber'in Zeynep'i Zeyd'le evlendirmek istediğinde Zeynep'in, bu evlilik talebine karşı çıkması sonucunda nazil olmuştur. Nitekim, bu ayetin nüzulünden sonra dilediği gibi davranmaya hakkı olmadığını düşünen Zeynep, evliliğe rıza göstermiştir.

Allah'ın; "*...Allah'ın açığa vuracağı şeyi içinde saklıyordun. İnsanlardan çekiniyordun...*" şeklindeki sözüne gelince; Hakikaten, Hız. Peygamber neyi gizliyor ve insanlardan niye çekiniyordu? Çekinmesi gereken bir durum mu vardı?

Allah Teâlâ, peygamberimize Zeyd'in Zeynep'i boşayacağını ve kendisini Zeynep'le nikâhlayacağını bildirmişti. Hız. Peygamber, bunların geçinemeyeceklerini anladığı halde insanlardan ve evlatlığı olduğu için Allah'ın kendisine bildirdiği hususu açıklamaktan çekinmiş ve Zeyd'e; "*eşini boşama Allah'tan sakın*" tavsiyesinde bulunmuştu. Hız. Peygamber'in gizlediği şey, cahiliye devrindeki evlat edinme âdetini ve tesirlerini iptal etmek için Allah tarafından kendisine emredilen, Zeyd'den boşanacak olan Zeynep'le evleneceği ve onun kendi eşlerinden olacağı düşüncesi yani kendisine gelen vahiydir. Bu vahiy sebebiyle Allah'ın açığa vuracağı şeyi biliyordu. Bu da Zeynep'in ilerde kendisinin hanımlarından birisi olacağıdır. Yoksa Peygamberimizin Zeynep'ten hoşlanmasını, onu sevmesini ve Zeyd'in Zeynep'i boşamasını arzu etmesini gizlemiş değildir. Eğer peygamber, Zeynep'e aşkını ve Zeyd'in onu boşamasını içinde gizleseydi Ahzâb suresi 37. ayette de ifade edildiği gibi Allah bunu açığa çıkarırdı. Hız. Peygamber'e isnat edilmeye çalışılan bu durum ne peygamberlik makamına layıktır, ne de gerçekte bağdaşmaktadır, zira Peygamberimiz evlilik arzusunda olsaydı halasının kızı olan ve kendisinin de bizzat tanıdığı Zeynep'le bakire iken evlenir, onun Zeyd'le evlenmesi için aracı olmazdı.⁹

Hız. Peygamber'in, Hız. Hatice ile olan evliliği de Zeynep'le yapılabilecek evliliğe hiç bir zaman engel değildi. Çünkü Hız. Hatice bir rivayete göre 617, diğer bir rivayete göre ise 620 tarihinde vefat etmişti. Zeynep ile olan evliliği ise 627 tarihinde gerçekleşmişti.¹⁰ Zeyd ile Zeynep'in evliliği bir buçuk yıl kadar sürdüğüne göre Hız. Peygamber'in Hız. Hatice vefat ettikten sonra beş

⁹ Zuhayfî, Vehbe, *et-Tefsiru'l-münir*, Beyrut, 1991, XXII, 35.

¹⁰ Kurtubî, *a.g.e.*, XIV, 164-166.

yıl içinde Zeynep'le evlenme imkânı mevcut idi; fakat kendisi böyle bir evlilik yapmadı. Şayet Hz. Peygamber Zeyd'den önce Zeynep'le evlenmeyi arzu etseydi bu arzusunu gerçekleştirirdi. Halasının kızı ile evlenmesi için hiç bir engel yoktu.

H. Peygamber, Zeynep'i almaya istekli olsaydı onu bakire iken alması na kim mani olabilirdi? Acaba H. Peygamber daha önce halasının kızı olan Zeynep'i görmemiş miydi? Bunu söylemeye imkân var mıdır? Elbette yoktur. Çünkü, H. Peygamber'in Zeynep'le olan evliliğinden önce kadınlar örtünmeye riayet etmiyorlardı. Zeynep'in gerek Zeyd, gerekse H. Peygamber ile evlenmesi örtünme ayetlerinden önce idi. Buhârî ve diğer sahîh hadis kaynaklarında örtünme ayetlerinin nazil olmasıyla ilgili bilgiler bulunmaktadır. Buna göre ilgili ayetlerin nazil olması H. Peygamber'in Zeynep'le evlenmesinden sonra olmuştur.¹¹ Bu bakımdan H. Peygamber'in henüz örtünmeyen Zeynep'i görmemesi mümkün değildir.

H. Peygamber, kendisine gelen vahiy ve meydana gelen ayrılıktan sonra onunla evlenmek suretiyle Zeynep ve ailesinin kırılmış olan onurunu tamir etmek istiyor, fakat Zeyd, evlatlığı olduğu için bunu açıklamaktan çekiniyordu. Yoksa kendisi, Zeyd'in karısını boşamasını istemiyordu. Maksudı, hem kendisinin hatırı için dengi olmayan biriyle evlenmeye razı olan Zeynep ailesinin onurunu tamir etmek, itibarını yükseltmek, hem de evlatlık karısıyla evlenmeme geleneğini ortadan kaldırma konusunda insanlara ön ayak olmak idi. Zeyd boşadığı takdirde böyle yapmayı düşünüyordu.¹²

"H. Peygamber, Müslümanlar hariç bütün ülkenin kendisine düşmanlık beslediği bir anda, o günkü Arap toplumunda, evlatlığının dul karısı ile evlenmenin ne anlama geleceğini çok iyi biliyordu. Bu nedenle bu konuda adım atmaya çekiniyordu. İşte bu yüzden Zeyd karısını boşamak istediğini söyleyince kendisine "*Eşini boşama Allah'tan sakın*" diyordu. Bununla şunu kastediyordu. Kendisinin bu imtihandan kurtulabilmesi için Zeyd'in eşini boşamaması gerekiyordu. Aksi takdirde boşanma vuku bulduğunda bu emri yerine getirmek zorunda olacak ve böylece cahiliye mantığından kaynaklanan ayıplamalara, tenkitlere, birçok iftira ve suçlamalara hedef olacaktı. H. Peygamber, karşılaşacağı iftira ve suçlamalardan kaçınmak amacıyla, Zeyd'in eşini boşamasını engellerken Allah bu davranışı peygamberinin yaşaması gereken bir tecrübe olarak kabul ediyor ve peygamberin yapacağı bu evlilik vasıtasıyla büyük bir reform yapmayı murad ediyordu. "...İnsanlardan çekiniyordun, oysa Allah'tan çekinmen daha uygundu..." cümlesiyle de bu noktaya temas edilmektedir."¹³ Allah için korkacak bir durum yok iken sırf insanlardan korkarak gizlemek veya Allah korkusuyla birlikte bir de halk korkusu gözetme; işte hatırlatmanın sebebi budur. Halktan hiç korkmamak, yalnız Allah korkusunu gözetmek gerekirdi. Böylesi bir korkunun onun kal-

¹¹ Geniş bilgi için bkz. Buhârî, "Tefsir", 245.

¹² Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, ts, VII, 171.

¹³ Mevdudi, Ebu'l-Alâ, *Tefhimu'l-Kur'an* (trc, Yusuf Karaca ve arkadaşları), İstanbul, 1987, IV, 379.

binde yer almaması gerekirdi. Çünkü Allah'ın ilahi mesajını tebliğ eden peygamberler Allah'tan başka kimseden korkmazlardı.¹⁴ Allah, cahiliye örflerini ve geleneklerini düzelten ya da bunları ortadan kaldıran vahyini indirdikten sonra kendisinden korkmaya, emrine uymaya, başkasının şeriatlarına aldırış etmeksizin onun hükmünü gerçekleştirmeye sadece kendisi layıktır.¹⁵

Bir başka anlayışa göre insanlardan çekinme şu manadadır: Resulullah, Zeyd'in hanımından ayrılacağını ve onunla kendisinin evleneceğini bildiği için Zeyd'e hanımını boşamasını emredip bilahare Zeynep'le evlenmesi halinde halkın "Zeyd, onun azatlı kölesi idi. Ona hanımını boşamasını emretti" şeklindeki muhtemel sözlerinin Zeyd'e ulaşmasından çekiniyordu. Allah Teâlâ, insanlardan bu kadar çekinmesinden dolayı Resulüne ihtar da bulundu ve Ona Allah'ın her durumda korkulmaya daha layık olduğunu bildirdi. Peygamberimizin bu evlilikten çekinmesi örf ve adetlerin toplumda ve fertlerin hayatında büyük tesiri olduğuna delalet etmektedir.¹⁶

Bir başka yorum da şu şekildedir. "Bu, Hz. Peygamber'in sessiz kalmayı veya Zeyd'e istediğini yapmakta serbest olduğunu söylemeyi terk edip onu boşanmaktan alıkoyduğu için Allah'ın hoşnutsuzluğunu belirten bir ifadedir. Bu hoşnutsuzluk şundan ibarettir. "Ben sana Zeynep'in senin eşlerinden biri olacağını daha önceden bildirdiğim halde niçin Zeyd'e eşini yanında tutmasını söyledin?"¹⁷

Bu ifade, Hz. Peygamber'in Zeynep ile kişisel arzusu nedeniyle değil Allah'ın emri sonucu evlendiğini göstermektedir. Bu sözler, Allah'ın insanlar tarafından başka türlü kabullenilmesi çok zor olan bir sosyal reformu Peygamber'i aracılığıyla gerçekleştirdiğini göstermektedir. Arabistan'da evlatlık ilişkileriyle ilgili uygulamada olan yanlış gelenek ve adetlere son vermenin başka yolu yoktu. Sadece Allah'ın Resulü bu adetleri ortadan kaldırmak için bir önlem alabilirdi. O halde Allah, bu nikâhı, sadece Peygamber'in ev halkına bir eş daha eklemek için değil önemli bir sosyal reformu gerçekleştirmek için murad etmiştir.¹⁸

Zeyd, sonunda birlikte olmak istemediği hanımı Zeynep'i boşadı. Zeyd'in Peygamber'in sözünden çıkmayan bir insan olmasına rağmen onun halasının kızını boşaması, cesaret örneği olarak görülemez. İslam, evliliği aile fertlerinin huzur bulması, mutlu bir yuva kurmaları ve neslin çoğalması için meşru kılmıştır. Zeyd'in evliliğinde, beklenen bu amaçlar gerçekleşmiştir. Aile içerisinde şiddetli bir geçimsizlik söz konusudur. Böyle bir ortamda Zeyd'in boşanma talebinde bulunmaması düşünülemeyeceği gibi Hz. Peygamberin bu nedenle tepki vermesi de düşünülemez. Çünkü O, hüküm verirken insanlar arasında ayırım yapmazdı. Hele yakınlarını hiç kayırmazdı.

¹⁴ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, ts, VI, 319.

¹⁵ Zuhaylî, a.g.e., XXII, 30.

¹⁶ Zuhaylî, a.g.e., XXII, 36.

¹⁷ Mevdudî, a.g.e., IV, 379.

¹⁸ Mevdudî, a.g.e., IV, 379.

Nitekim kendisine hırsızlık yapan bir kimsenin cezasının affedilmesi ile ilgili olarak aracılık yapan şahsa: *"Kızım Fatma da aynı şeyi yapsa affetmem. Cezası ne ise onu veririm"* demesi bunun en açık kanıtıdır. Ayrıca sahabilerin hepsi Peygamberin sözünden hiç çıkmadıkları ve onun için canlarını vermeye hazır oldukları halde birçok defa çok rahat biçimde sıkıntılarını dile getirebildikleri gibi Peygamberin davranışlarının yanlışlığını da sorgulamışlardır.

Zeyd'in iddia edildiği gibi Hz. Peygamber'e: *"İstiyorsan Zeynep'i boşarım"* şeklinde bir söz söylemesi de söz konusu değildir. Peygamber'in Zeynep'le evlilik arzusunda olduğu şeklindeki görüşlerin doğru olması düşünülemez. Çünkü Hz. Peygamber'in böyle bir arzusu olsaydı, Zeynep'i Zeyd'le evlendireceğine kendisi onunla evlenir, Zeyd'in onu boşamasını beklemezdi. Ayrıca kendisinde Zeynep'le evlenme arzusu varsa o zaman niçin onu Zeyd'le evlendirdi? Her halde hiç kimse kendisiyle evlenmeyi arzu ettiği bir kadını önce başkasıyla evlendirip bilahare onun boşamasını beklemez.

Zeynep'in iddetini tamamlamasından bir müddet sonra, evlatlık hukunun lağvedildiğini belirleyecek bir uygulama örneği olarak Hz. Peygamber'le olan evliliği gerçekleşmiştir. Kısa da olsa bu ara dönemde kimse kendisine evlilik talebinde bulunmamıştır. Bu evlilik; Resulullah'ın, akit yapmaksızın, mehir tespit etmeksizin ve nikâh akdinde şart olan şeylerden hiç biri bulunmaksızın ve izin almaksızın, Zeynep'in yanına girmesi ile meydana gelmiştir.¹⁹ Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, daha öncesinde Zeynep durumdan haberdar olmuş, Peygamberimiz de koyun keserek ziyafet vermişti. Böylelikle Hz. Peygamber, Allah'ın, Zeynep'le evlenmesini emretmesi ve onu kendisine eş kılması sonucunda onunla nikâhlanmış sayıldı. Zeynep'in de ilk arzusu bu doğrultuda idi. Bu, beşeri bir akit vasıtası olmaksızın meydana gelen bir nikâhtır. Allah, Zeynep'i peygamberimize helal kılmıştır. Bunun için ayrıca nikâh akdine ihtiyaç hissedilmemiştir.²⁰ Hz. Zeynep'in Peygamberimizle evlenmesinde olduğu gibi Allah'ın emri, Allah'ın takdiri, şüphesiz yerine gelecektir.

Bu olayda Hz. Peygamber, cahiliye döneminin iki kötü âdetini ortadan kaldırmıştır. Biri, toplumdaki fakirlerin soylulara denk olmayacağı, onlarla evlenemeyeceği şeklindeki düşüncedir. İkincisi de evlatlığın boşanmış veya dul kalmış karısıyla evlenememe geleneğidir. Zaten O, önemli hükümleri önce kendi ailesinin fertlerine uygulardı. Cahiliye devrinde kökleşmiş olan bu âdetin kaldırılması için ilahi hikmet, peygamberin bizzat kendisinde tatbikini gerektirmiş ve bu hikmet için bu evlenme emredilmiştir. Allah'ın buyruğu

¹⁹ Zuhayli, a.g.e., XXII, 36.

²⁰ Hz. Peygamber'in Zeynep'le beşerin müdahil olduğu bir nikâh akdi olmadan evlilik yapması, akit olmadan evlilik yapılabilir mi? sorusunu akla getirebilir. Ancak bu soru bizler için söz konusu olabilir. Nitekim Ahzâb Suresi 37.ayette ifade edildiği gibi Allah Teala, "...Zeyd eşiyle ilgisini kestiğinde onu seninle evlendirdik..." buyurmaktadır. Buna göre Hz. Peygamber'in bu evliliği, Allah'ın evlendirmesi yani Zeynep'i peygambere helal kılması ile meydana gelmiştir. Bu peygamberimizle ilgili istisnai bir durumdur. Bizler için akit meydana gelmeden evlilik söz konusu olamaz. Hz. Peygamber'in ziyafet vermesi de o esnada nikâh akdinin meydana geldiği anlamına gelmez. Zira insanların bu ziyafete şahit olmaları akdin rûknü olarak kabul edilemez.

yerine getirilmiş, Peygamber evlenmiş, Zeynep de Peygamber'in hanımı olmuştur.²¹ Bunda Hz. Peygamber'in evlenmesinin, şehvi duygularını tatmin için değil, aksine şeriatı bizzat tatbik ederek anlatmak için olduğuna dair bir işaret vardır. Çünkü şeriat peygamberlerin fiilleri ile anlaşılır. Nitekim Hz. Peygamber, faiz haram kılınca önce kendi amcası Abbas'ın faiz alacaklarını lağvederek Allah'ın emrini uygulamıştır.²² Daha sonra boşanmaya gidecek bir evliliğe Allah'ın rıza göstermesi ve bir uyarıda bulunmaması da cahiliye döneminin bir kısım kötü adetlerini kaldırma amacına yöneliktir.

Rivayet edildiğine göre Zeynep, Hz. Peygamber'le evlendikten sonra, onun diğer ailelerine karşı övünür ve şöyle derdi: "*Rasûlullah sizi ailelerinizden isteyip nikâhladı. Beni ise Allah (c.c.) O'na nikâhladı.*"²³

İbn Kesir'in naklettiği bir habere göre Zeynep, Hz. Peygamber'e şöyle demiştir: "Diğer hanımlarının sana karşı nazlanamayacağı üç şeyle sana nazlanabilirim. Hanımlarından hiç biri bu özelliklere sahip değildir. Bunlar, senin dedenle benim dedemin aynı kişi olması, beni sana nikâhlamanın Allah olması ve aradaki elçinin Cebail olmasıdır."²⁴

Bundan dolayı Zeynep'in şerefi büyüktür. Hz. Aişe, bu sebeple onu kıskanmaktan kendini alamamıştır. Hatta: "Allah'ın ona yaptığı ikramdan dolayı bize karşı üstünlük taslar demiştim" diyen Hz. Aişe'nin, bu hareket ve davranışında yanılmamış olduğu görülmektedir.²⁵

Allah Teâlâ, Ahzâb suresi 38. ayetinde resul ve nebiler hakkındaki sünneti ve hükmünü bildirerek şöyle buyurmuştur: "*Allah'ın Peygambere farz kıldığı şeylerde ona bir güçlük yoktur. Bu, Allah'ın öteden beri, gelmiş ve geçmişlere uyguladığı yasadır. Allah'ın emri şüphesiz yerine gelecektir.*" Buna göre Allah'ın kendisine helal kıldığı ve emrettiği, evlat edindiği azatlı kölesi Zeyd b. Harise'nin boşadığı hanımı, Zeynep'le evlenmesi hususunda Peygamber'e herhangi bir güçlük ve kusur yoktur. Allah'ın emri, gereği gibi yerine gelmiştir. Onun geri çevrilmesi veya ondan vazgeçilmesi söz konusu değildir. Allah neyi isterse o, olur, neyi de istemezse o, olmaz.²⁶

Hız. Peygamber, Zeynep'le evlenince münafıklar, yahudiler ve müşrikler onun aleyhinde dedikodu yapmaya başladılar. Onlar, işi o kadar ileriye götürdüler ki, "Muhammed, başkalarını oğullarının hanımlarıyla evlenmekten nehyederken, kendisi yasak olduğunu bildiği halde oğlunun hanımını nikâhladı" diyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ; "*Muhammed, içinizden herhangi bir adamın babası değil; O, Allah'ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi bilendir*"²⁷ mealindeki ayeti indirdi. Buna göre Hz. Peygamber,

²¹ Yazır, a.g.e., VI, 319.

²² Ateş, a.g.e., VII, 172.

²³ Sâbûnî, *Tefsîru âyâtî'l-ahkâm*, II, 322.

²⁴ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut, 1966, IV, 146; Zuhayli, a.g.e., XXII, 31.

²⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 307.

²⁶ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'azîm*, Beyrut, 1969, III, 492.

²⁷ el-Ahzâb, 33/40.

evlatlığı olan Zeyd'in gerçekte babası değildir. Hatta O hiç bir adamın babası değildir. O, sadece Allah'ın dinini insanlara tebliğ etmek için görevlendirilen bir elçi ve peygamberlerin sonuncusudur. Böylelikle Hz. Peygamber'in Zeyd'in babası olmadığı belirtilmiş oluyordu. Bu sebeple Hz. Peygamber'e, Zeyd'in boşadığı hanımıyla evlenmesi haram kılınmamıştır. Bu duruma göre, başkasının çocuğunu evlat edinmekle öz çocuk gibi hak ve görevler meydana gelmez. Aralarında bir hısımlık doğmadığı için evlenme engeli de meydana gelmez. Miras cereyan etmez. Bu ayet, müslümanları bu propaganda kampanyasından korumuş ve muhtemel şüphe ve tereddütleri önlemiştir. Ancak inananların, nazil olan bu ayetten etkilenmeleri ve tatmin olmaları düşünülemezdi.

Gerçekten, bazı reformların yapılmasına yönelik olan bu izdivacı, bilhassa İslam düşmanları dillerine dolayarak bu konuda çeşitli senaryolar hazırlamışlardır. Buna göre, Hz. Peygamber, Zeyd'in evde bulunmadığı bir sırada onu aramaya gelmiş, evde Zeynep'i görmüş, ona hayran olmuş ve bunun üzerine Zeyd, hanımını boşamıştır. Bu şekilde düşünenlerin tamamının gözden kaçırdıkları bazı önemli noktalar bulunmaktadır. Öyle anlaşıyor ki, bu noktaları bilmeyerek değil, kasıtlı olarak gözden uzak tutmaya çalışmaktadırlar. Nitekim, Zeynep'in, Hz. Peygamberin yakın akrabası olduğunu, onun Medine'ye hicret eden ilk Müslümanlar arasında bulunduğunu, Zeynep'in Zeyd ile evlenmeden önce Resulullah'a varmak istediğini kabul ediyorlar. Sonra da ilk münafıkların yaptığı gibi iftirada bulunmaktan da çekinmiyorlar.

II- Kimsesiz ve Terkedilmiş Çocuklarla İlgili Değerlendirmeler

Yukarda bahsedilen evlat edinme ile ilgili hükümler yetim, öksüz, fakir, kimsesiz ve terkedilmiş çocuklarla ilgilenmeme anlamına gelmez. İslam; kimsesiz, kendileri ile ilgilenilmeyen yardıma ve korunmaya muhtaç çocuklara sahip çıkılmasını ve onların gözetilmesini tavsiye etmektedir. Bu gibi çocuklar aileler nezdinde veya çocuk yuvalarında himaye edilebilir, eğitilebilir, sanat ve meslek sahibi yapılabilir ve evlendirilebilirler. Onlara iş imkânı sağlamak, onları evlendirmek, onların dünyevi ihtiyaçlarını gidermek, yapılması gereken güzel davranışlardır. Müslümanlar, bu şekilde kimsesiz, terkedilmiş, yetim ve öksüz çocuklara kucak açar ve onları topluma kazandırmaya çalışırlarsa, bu çeşit amellerden büyük ecir kazanırlar.

Kurallarına riayet ederek yetim ve kimsesiz bir çocuğu eve alıp büyütüp yetiştirmek ve topluma kazandırmak son derece yararlı bir iştir. Bu konuda Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: *"Yetimi himaye eden kimse ile ben cennette, şahadet parmağı ile orta parmak gibi yakın olacağız."*²⁸ Önceliği, ihtiyaç içindeki bakıma muhtaç, kimsesiz ve terkedilmiş çocuklara vermek şar-

²⁸ Buhârî, "Edeb", 23; Müslim, "Zühd", 42.

tıyla, koruyucu aile sıfatıyla çocuklara kucak açmak ve her şeyi ile onların bakımlarını üstlenmek meşrudur ve bu tür faaliyetlerde hayır vardır.

Bununla birlikte çocuğun, koruyucu aile olarak değil de evlat edinme şeklinde alınması halinde, yanında büyüdüğü kimselerin gerçek annesi ve babası olmadığını bilmesi gerekir. Böyle durumlarda, biliniyorsa çocuklardan gerçek anne ve babasının saklanmaması gerekmektedir. Hz. Peygamber, kişinin babasından başkasına nesep iddia etmesinin yalan ve iftiranın büyükle-rinden olduğunu beyan buyurmuştur.

Evlat edinilen çocuğun, bakımı üstlenilmiş bir yabancı olduğu unutul-mamalı ve erkekse, yabancı erkeklerden; kız ise yabancı kızlardan bir farkı-nın olmadığı bilinmelidir. Ancak yeni doğmuş bir bebek veya iki yaşına kadar bir çocuk alınır ve emzirilirse emziren kadın bebeğin sütannesi olacağından çocuğun o aile fertlerine olan yabancılığı mahremiyet noktasında kalkar. Çünkü süt sebebiyle çocuğun bunlarla evlenmesi ebediyen haram olmuş olur. Ayrıca evlat edinilen çocuğun, aralarında evlenme engeli bulunan bir kız olması halinde de mahremiyet söz konusu olmaz. .

Ebû Huzeyfe'nin karısı Sehle bint Süheyl; "Ey Allah'ın Resulü biz Salim'i çocuğumuz diye çağırıyorduk. 'Allah, evlatlıklarınızı da öz oğullarınız gibi saymanızı meşru kılmamıştır....'²⁹ mealindeki ayet nazil olduğundan artık o benim yanıma gelebilir mi? Ben Ebû Huzeyfe'nin nefsinde onunla ilgili bir şeyler hissederim" deyince Hz. Peygamber; "Onu emzir de sana mahrem olsun ..." ³⁰ demiştir. Zira süt emzirilen yabancı çocuklar soydan gelen çocuklar gibi mütalaa edilmektedir. Nitekim Hz. Peygamber; " soy yoluyla mahrem olanlar, emzirme yoluyla da mahrem olurlar" buyurmuştur. Aksî takdirde aralarında hisımlık doğmayacağı için evlenme engeli meydana gelmez.

Evlatlık konusunda dikkat edilmesi gereken hususlardan bir diğeri de miras konusudur. Mirasla ilgili Kur'an'da önce kişilerin yakınlıklarına göre taksimat yapılmış, sonra da taksimata uymayanların ahirette maruz kalacak-ları azabın şiddeti belirtilmiş, hatta cehennem de adres olarak gösterilmiş-tir.³¹ Bu taksimata göre evlat edinilen çocuk, yanında büyüdüğü kimselerin vefat etmesi halinde onlara mirasçı olamaz. Ancak o kimselerin vasiyet et-mesi durumunda, vasiyet edilen malı almaya hak kazanabilir. Vasiyet ise toplam malın üçte birini geçemez.

Buna göre çocuk sahibi olamayan kimselerin başkalarının özellikle ba-kıma muhtaç çocuklarını himayelerine almaları, gerçeği gizlememek ve dini kuralları kendi varsayımlarına dayanarak ihlal etmemek şartı ile böyle bir yardımlaşma ortamı içinde, bir ölçüde evlat sevgisini tatmaya çalışmaları, en uygun yol olarak görülmektedir.³² Nitekim Osmanlı döneminde yüzyıllar bo-

²⁹ el-Ahzâb, 33/ 4.

³⁰ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, Beyrut, 1969, III, 466.

³¹ bkz. en-Nisâ', 4/11-14

³² Aktan, "a.g.m.", I, 511.

yu kimsesiz çocuklar evlat edinilmiş, zamanı geldiğinde de evlendirilmişlerdir.³³ Ancak evlat edinilen çocuklar, ailenin çocuklarıyla eşit haklara sahip olmamışlardır.

Bütün bu değerlendirmelerle birlikte İslam, özellikle kimsesiz, terkedilmiş ve korunmaya muhtaç çocukların toplum içinde yer almaması için birtakım tedbirler de getirmiştir. Bu tedbirleri, eşler arasında iyi geçimi teşvik etmesi, zorunlu olmadıkça boşanmayı sevimsiz bulması ve nikâhsız cinsel ilişkiyi yasaklaması şeklinde sıralamak mümkündür. Nesli ve aile yapısını bozan en önemli faktörlerden biri olan gayr-ı meşru ilişkiler, kimsesiz ve terkedilmiş çocukların ortaya çıkmasına ve sayılarının çoğalmasına sebep olmaktadır. Ayrıca gayrı-meşru ilişkilerle birlikte akla zarar veren alışkanlıklardan olan içki kullanılmakta, eşlerin sorumsuzlukları da ailelerin dağılmasına ve terkedilmiş çocuk sayısının artmasına sebep olmaktadır.

SONUÇ

Evlat edinme; bir çocukla, durumu evlat edinmeye uygun bir kişi arasında hukuki bağlar sağlanarak çocuk-ebeveyn ilişkisinin kurulmasıdır. Bu anlamda, İslam'a göre evlat edinme caiz değildir. Zira "...Allah, evlatlıklarınızı öz oğullarınız gibi saymanızı meşru kılmamıştır. Bunlar sizin dillerinize doladığınız boş sözlerdir..." mealindeki ayetten de anlaşılacağı üzere evlat edinilen çocuk, öz evlat gibi kabul edilemez, miras vb. haklardan yararlanamaz. Çocuk, ancak kadının evli olduğu erkeğe nispet edildiğinden kendisini dünyaya getiren annesine ve onun nikâhlı eşi olan babasına mirasçı olabilir.

Bu anlamda evlat edinmeye cevaz vermeyen İslam, aileleri tarafından terkedilmiş, anne ve babası ölmüş, bakım ve şefkate muhtaç çocuklara yardım elini uzatmayı, onları himaye etmeyi tavsiye etmiştir. Koruyucu aile sistemi ile bu tür çocuklara sıcak ve sevgi dolu aile ortamı sağlanabilir ve terkedilmişlik duygusunun neden olduğu olumsuzluk, en aza indirilebilir. Mirastan pay alamasalar da kendilerine vasiyet yolu ile maddi destek sağlanabilir. Ayrıca kimsesiz ve terkedilmiş çocukla ebeveyn ilişkisi kuran kimselerin arasında İslam Hukuku açısından evlenme engeli bulunmadığından bu engelin oluşturulabilmesi için evlat edinilecek çocukların iki yaşından küçük olmasına ve evlat edinmeyi düşünen aile tarafından bu yaşa kadar emzirilmesine dikkat edilmelidir. Ya da evlat edinilen çocuk, erkeğin mahremi olan bir kız olmalıdır.

Allah, insanlar tarafından kabullenilmesi çok zor olan birçok sosyal reformu Peygamber'i aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Hz. Peygamber'in evlat edindiği Zeyd'den boşanan Zeynep'le olan evliliği de bunlardan birisidir. Hz. Peygamber, bu evliliği ile evlat edinilen kişinin karısıyla evlenememe geleneğini ortadan kaldırma konusunda insanlara örnek olmuştur.

³³ bkz. Köse, Murtaza, "Mukayeseli Hukukta Evlat Edinme Problemi", *Ata.Ü.İlahiyat Fak.Der.* S.15, Erzurum, 2001, s. 300-303.